

A MÚZEUMI LEVÉLTÁR ÉS LEGUJABB GYARAPODÁSAI.

(Kossuth Lajosra vonatkozó újabb adatok.)

A M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtárának levéltára egyike legelső és legkiválóbb hasonló természetű intézményeinknek. A szó betűszerinti értelmében legfelméletesebb, újból össze nem állítható, pótolhatatlan kincseink és büszkeségeink közé tartozik. Bár levéltári osztályunk aránylag rövid multra tekinthet vissza, fejlődése gyorsütemű és nagyarányú volt. Az önálló fejlődés előfeltételeit csak 1882-ben szerezte meg, amidőn végleg szétválasztatott az addig minden kézzelírott darabot magában egyesítő kéziratartótól és körülbelül 120.000 darab levéltári irattal. egy külön erre a célra újonnan kinevezett tisztviselővel az élen önálló osztállyá alakult. Az azóta elmúlt 43 év alatt azonban a levéltári anyag darabszáma majdnem meghúszszorozódott és ugyanily arányban növekedett meg levéltárunk tudományos, történeti és kulturális jelentősége. Ha levéltári anyagunk rohamos gyarapodása vezetett természetesen módon először a külön levéltári osztály megalakulásához, azután nagygyátételéhez, ennek következménye volt az is, hogy mind a levéltár, mind az egész intézet újabb és folyton nehezebb tudományos feladatok elé állíttatott.

Nézzük közelebbről, melyek ezek a feladatok és mily mértékben teljesítette azokat a múzeumi levéltár?

A M. Nemzeti Múzeum Levéltára a magyar társadalom kiapadhatatlan áldozatkészségének segítségével és állami támogatással mindig igyekezett megfelelni és jórészt meg is felelt azon hivatásának, hogy nemzeti multunk szétszórt történeti emlékeit, melyek állami, törvényhatósági és egyéb levéltárakba nem juthattak, a teljességre való törekvés lehetőségei között összegyűjtse. Második nem kevésbé fontos feladatának azonban távolról sem tudott ugyanily mértékben megfelelni. Egy nyilvános jellegű levél-

tárnak egyik feladata a gyűjtés és az anyag konzerválása, de ez nem lehet kizárólagos rendeltetése. További feladata az össze-gyűjtött levéltári anyagnak a tudomány és nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tétele, nemzeti, tudományos és kulturális céljaink érdekében leendő minél könnyebb felhasználhatása végett. Ezt pedig másképpen elérni, mint szakszerű részletező és a kor tudományos igényeinek megfelelő feldolgozási és rendezési munkálatok által, nem lehet. Ennek következtében amíg a múzeumi levéltár nagy anyaga nem részesülhet a modern tudományosság és szakszerűség összes követelményeit kielégítő színvonalon álló tudományos rendezésben és feldolgozásban, levéltári osztályunk nem lehet élő és fejlődő organizmus, hanem mindinkább élettelen raktár jellegét fogja felölteni. Természetes, hogy ez igazság és e hivatás teljes felismerésével levéltárunk fejlődése folyamán többször is találkozunk és ha ezen feladatának a múzeumi levéltár még sem tudott a mai napig sem a megkívánható módon megfelelni, ennek oka mindig a szükséges munkaerők teljes hiánya volt.

Ha levéltárunk fejlődését tisztán csak a gyarapodás arányainak szempontjából, abból a szempontból nézzük, hogyan tudott a múzeumi levéltár megfelelni első feladatának, akkor levéltárunk történetét két nagy korszakra oszthatjuk. Az első, a szegényes korszak tart a múzeum megalapításától, 1802-től 1876-ig. A mai milliós levéltári anyagunk csirái igen szerények voltak. Gróf SZÉCHENYI Ferenc kéziratgyűjteménye, mellyel a könyvtár- és múzeumalapító megvetette alapját a kéziratári és levéltári anyagunknak, 2000 kötetből állott és vegyesen foglalta magában a tisztán kéziratári anyagot és a levéltári iratokat. Levéltári anyagunk ezen első csirái 74 év alatt elérték a 15—20.000 darabot. 1876-ban FRAKNÓI Vilmos könyvtárigazgató és kiváló munkatársa: CSONTOSI János, a kéziratár és levéltár vezetője, meghonosították a családi levéltárak örökletémenyezésének rendszerét és ezzel a múzeumi levéltári anyag gyarapításának egy oly új módszerét nyújtották, amely a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszaknak soha el nem évülő és eléggé nem méltányolható érdeme. Ez a rendszer előre nem sejtett arányokban növelte meg levéltárunkat és nagy hatás-

sal volt levéltárunk jellegére, jelentőségére és egész további fejlődésére. Ez a zseniális gyarapítási módszer tette lehetővé azt, hogy a meghonosításától számított 6 év alatt levéltári anyagunk hat-szor annyi darabot tüntethetett fel, mint amennyit az előző egész 74 éves ciklus alatt össze tudott gyűjteni, vagy pedig a későbbi időszakban gyakran egyetlenegy év kétszer, ötször, vagy akár tízszer oly nagyarányú gyarapodással tudta gazdagítani levéltárunkat, mint amennyit az egész első hetvennégy éves korszak fel tudott mutatni. Csak ezen az úton jutottunk ma oda, hogy levéltári anyagunk számszerűleg közeledik immár a 2 millió darabhoz. Épen ezért ezen rendszer bevezetésétől kell számítani levéltári anyagunk gyarapodásának második korszakát, a nagyarányú gyarapodását, mely 1876-tól a mai napig tart.

Ha ezen két nagy korszak alatt nemcsak a gyarapodás arányait vizsgáljuk meg, hanem azt is, hogyan és mily módszerek által igyekezett és tudta a mi levéltárunk az elért gyarapodást, az egész levéltári anyagot teljes épségében megőrizni, akkor a múzeumi levéltár ezirányú törekvései és nehéz küzdelmei távolról sem mutatják ugyanazon kedvező eredményeket, mint a gyarapodás, a gyűjtés arányainál. A levéltári anyagot nem elég összegyűjteni, hanem teljes épségében fenn is kell azt tudni tartani. A gyűjtés fogalmát ugyanis itt okvetlenül ki kell egészíteni az összegyűjtött anyagnak teljes épségében és örök időkre való megtarthatásának szükségességével. Ennek biztosítását hivatottak elősegíteni mindazon intézkedések, melyek a helyes konzerválási mód összes szempontjaira kiterjednek. Ezen problémába természetesen belekapcsolódik egy egész kérdéskomplexum: az épület és hely óriási horderejű kérdése végtelen sok apróbb kérdéssel együtt, a konzerválás általános módja, a szekrények és fiókok kérdése, a por, nedvesség, melegség, napsütés, férgek, állatok, tűz, piszok, levegő, szellőztetés, az egyes darabok borítékolása és általában konzerválási és csomagolási módja, valamint kiszolgálási módja a kutató közönség részére, a már rongált és rongálódó félben lévő anyag restaurálása stb., stb. Minden egyes ilyen apróbb kérdés a levéltár érdekeinek szempontjából sokkal életbevágóbb jelentő-

séggel bír, semhogy ne érdemelné meg részletes és komoly tárgyalását és végleges helyes megoldását. Viszont jelenlegi ismeretetésünk szűkre szabott korlátai egyáltalán nem engedik meg e részletezést. Ennélfogva itt csak két dolognak kiemelésére szorítokunk, amely levéltárunk fejlődésében leghamarább feltűnik az általunk őrzött anyag épségének biztosítására vonatkozó problémával kapcsolatban, t. i. a férőhelynek és az anyag borítékolásának kérdésére.

A férőhely kérdése egész intézetünk történetén keresztül összes osztályainkra nézve majdnem állandóan igen fontos szerepet játszott. Hiszen a szükséges férőhely biztosítása, a teljes helyhiány kiküszöbölése szintén tekintélyes mértékben hozzájárul ahhoz, hogy az intézet ne változzék át teljesen halott, lezárt és használhatatlan raktárrá. A helyhiány problémája betűszerinti értelmében 1846-ban nyert először teljesen kielégítő megoldást az egész könyvtárra vonatkozólag, az új monumentális múzeumi épület fölépítésének befejezésével és rendeltetésének való átadásával. Levéltári szempontból ugyanekkor a megoldás még kedvezőbb, mert a helyhiány problémájának megoldása nemcsak új helyiség rendelkezésre bocsátását jelenti, hanem egyúttal a megfelelő szükséges bútorzatot is. József nádor ugyanis a múzeum I. emeletén lévő 14 terem és 3 folyosónak a könyvtár részére való bocsátása után 1846 január 27-én elrendelte a könyvtárőr hivatalos helyiségének, az olvasóteremnek és a kézirat- és oklevélteremnek bebútorozását. Ezáltal pedig a levéltári anyag részére a levéltár lassú gyarapodásának első korszakában a szükséges férőhely biztosítva volt. Csak a nagyarányú gyarapodás korszakának megkezdésével és különösen a külön levéltári osztály megalakulása után jelentkezik újból a helyhiány problémája, mely ettől kezdve a mai napig egyben a levéltári anyag zsúfoltságának kérdésévé is válik. E helyszűke ellen 1884-ben kér először erélyes segítséget a felsőbb hatóságoktól Majláth Béla könyvtárigazgató. Ettől kezdve öt éven át ismételte meg ezen erélyes sürgetését, amíg a rövid időre elegendő első helybővítést elérte, t. i., hogy a mai levéltári folyosót 1889-ben be tudta rendeztetni a levéltári anyag céljaira szükséges bútorzattal. Természetesen ez a kérdés az állandó további

nagyarányú gyarapodás miatt nemsokára megint fenyegetően aktuális lett, de már ekkor nemcsak bútorhiányt, hanem valóságos helyhiányt is jelentett. A segítség és orvoslás azonban ép oly nehezen jött ezentúl is és mindig csak rövid időre, toldozás-foldozásszerűen. Először megkaptuk a mai 32-es könyvtári helyiség egy részét, azután a másik részét. Későbbben a mai levéltári terem galeriáját rendezték be és végül a 30-as könyvtári helyiséget tették alkalmassá újabb levéltári iratok befogadására. Azóta hosszú évek teltek el, a levéltári anyag folyton szaporodik, elhelyezésére azonban újabb helyet és bútorzatot már nem kaptunk. Levéltári fiókjaink ma egytől-egyig zsúfolásig megteltek, sőt ezenkívül is minden rendelkezésre álló egyéb üres helyünk is tömve van. Levéltári irataink szorosan egymás mellé összegyömöszölve és nem a legpraktikusabb módon spárgával átkötve várják a mai helyzet mielőbbi megszűnését és megfelelőbb elhelyezésüket.

Részint a helyhiány, részint és nagyobb mértékben azonban a szükséges anyagi eszközök hiánya hozta magával azt a helytelen konzerválási módot is, mellyel levéltárunk fejlődésének egész folyamában találkozunk, hogy t. i. a levéltári darabokat egy-egy konzerváló borítékban csoportosan, sőt tömegesen helyezték el Tíz-húsz, sőt ötven és száz darab irat is belekerült sokszor egy-egy borítékba, melynek az a hátránya is megvan, hogy nem levélboríték alakú, hanem egyszerű nyitott ív papiros, tehát csak egy oldalról védett, ennél fogva a beléje került iratok könnyű kiesését nem tudja megakadályozni, különösen ha az oklevelekről nehéz pecsétek is függenek. Kétségtelen, hogy a mi borítékolási rendszerünk sem a múltban, sem a legújabb időkben semmiféle szempontból sem tüntet fel ideális és kifogástalan képet. Ennek a módszernek megváltoztatása nagyobb anyagi áldozatokkal és igen nagy munkaenergia felhasználásával járna, de kívánatos és szükséges egyrészt a levéltári darabok teljes épségének megóvása végett, másrészt pedig azoknak könnyebb és egyszerűbb kikeresése, megtalálása és kezelhetése érdekében.

Igy a mi levéltárunk gyűjtési feladatának a gyarapodás mindkét korszakában mindenben eleget tudott tenni, az összegyűjtött

anyag leghelyesebb konzerválási lehetőségeit azonban már nem bírta megteremteni.

Ha viszont ezzel szemben azt nézzük, hogyan igyekezett és tudott a múzeumi levéltár az idők folyamán eleget tenni második nagy feladatának, vagyis ha a levéltári helyzet fejlődésében és történetében a levéltári anyag növekedésének és gyarapodási arányainak figyelmen kívül hagyása mellett főképen a rendezési és tudományos feldolgozási munkálatok színvonala alapján akarnánk bizonyos korszakokat, elhatároló vonalakat húzni, akkor a következő eredményekre juthatnánk. A levéltár legelső korszakát, ös-korát, a folytonos hányattatások, hurcolkodások korszakát, tehát a levéltári téren tényleg tapasztalt abszolút primitív állapotok korát, a teljes mozdulatlanság és tehetetlenség korát, az új múzeumi épület felépítése és HORVÁT István halála utáni időszakra is át lehetne vinni, körülbelül 1858-ig, PAUR Iván levéltári működéséig. Ezt az időszakot (1802—1858.) a kimutatható kedvező vagy kedvezőtlen jelenségek alapján természetesen fel lehetne osztani különböző fázisokra: a HORVÁT István előtti fázisra, a HORVÁT István időszakára és a HORVÁT István utáni korszakra, melyek közül a közbülső a kiemelkedőbb.

PAUR Iván föllépésétől SUPALA Ferenc haláláig lehetne számítani a következő második korszakot (1858—1875.), az első komoly tudományos haladás korszakát. Ezen korszakon belül megint két fázist különböztethetnénk meg: 1. az első 10—11 évet 1858—1869-ig, a törekvő és szorgalmas munkálkodás jegyében folyó időszakot és 2. a hátralévő évek korát (1869—1875.), a levéltári munkálatokban a stagnálás, sőt a visszaesés rövid időszakát.

A harmadik különálló levéltári korszakot alkotná a második emelkedő korszak, FRAKNÓI kora, a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszak (1875—1879.). Ez a rövid kis korszak úgyszólván mindenféle szempontból a legmagasabb, a legkiválóbb színvonalú korszakot képezi levéltárunk egész történetében. Ezt a korszakot is két részre lehetne osztani, az első reményteljes és óriási kilátásokat nyújtó felére és a második, pesszimista, a nehézségek sorozatának árnyékát is erősen feltüntető felére.

Végre pedig a negyedik nagy korszakot képezi a levéltári helyzet fejlődésében a FRAKNÓI eltávozása utáni kor a mai napig (1880—1925.). Ezt a korszakot nem is nevezhetnők másképen, mint a hanyatlás, visszaesés korának. Ezt a legújabb korszakot, mely majdnem époly hosszú, mint az első kezdetleges levéltári korszak, okvetlenül több jól elhatárolható alkorszakra lehet felosztani. Ez a korszak nemcsak a hanyatlást tünteti fel, hanem az intézetnek a hanyatlás elleni kemény küzdelmét is, mely több pyrrhusi jelentőségű sikert is fel tud mutatni. Ennek az egész korszaknak az egyedüli feladata volt a hanyatlási folyamat feltartóztatása, illetoleg meglassítása és aszerint, hogy mily fegyvereket tudott életbeléptetni ezen küzdelem érdekében és mily eszközök állottak rendelkezésére és így mily eredményeket tud ezen a téren felmutatni, kell és lehet ezen korszak alkorszakait megállapítani.

A levéltár első korszakában (1858-ig) az intézetben a folytonos hanyattatások és a munkaenergia legteljesebb hiánya miatt komoly és stabil tudományos munkáról szó sem lehet. Magasabbrendű és állandó rendezésnek, lajstromozásnak, feldolgozásnak a lehetősége ki volt zárva. Az egész intézet egyéb sorscsapás mellett kénytelen volt teljesen lesülyedni közönséges raktárrá. A második korszak (1858—1875.) már ehhez képest nagy haladást jelent, ami abban nyilvánult meg, hogy a levéltári anyag tudományos rendezéséhez igen komoly szándékkal és akarattal fogtak hozzá. Ennek eredménye pedig az akkor még aránylag kisszámú levéltári anyagunk egy részének regesztázása. Ettől eltekintve a levéltári helyzet még eléggé kezdetleges és általános színvonal és tudományos koncepció tekintetéből ez a korszak még sok kívánnivalót hagy hátra és teljesen mögötte marad különösen a közvetlen utána következő korszaknak. A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle korszak (1875—1879.) ad először komoly, rendszeres, céltudatos levéltári programot, melynek következetes és teljes végrehajthatása esetében a múzeumi levéltár teljesen megfelelt volna rendeltetésének. Az új és modern irányt szabó, a levéltár fejlődésében örvendetes és nagyméretű haladással és virágzással kecsegtető levéltári program kiterjedt a levéltári teendők minden ágazatára és egy-

forma gonddal ölelte fel a levéltári anyag nagyarányú gyarapítására, megfelelő konzerválására és színvonalon álló tudományos részletes feldolgozására és rendezésére vonatkozó követelményeket. A levéltári anyag gyűjtése és gyarapítása szempontjából a két kiváló tisztviselő és tudós levéltári célkitűzése, újítása és működése egyenesen korszakalkotóvá vált a családi örökleteteményezés rendszerének intézményesítése által. A levéltári anyag konzerválása terén, ha nem is vezethették be a legideálisabb helyzetet, elméleti programjuk és rendszerük sokkal megfelelőbb és kielégítőbb volt, mint amilyenné vált ezen a téren a gyakorlat különösen az ő korszakuk után a mai napig. Természetes céljuk ezen a téren nem lehetett egyéb, mint az a törekvés, hogy a gondjaikra bízott levéltári anyag külső materiális épsége a konzerválási mód következtében az idők folyamán kárt és pusztulást ne szenvedhessen. Ezt pedig főképpen a zsúfolásnak a konzerválásból való kiküszöbölése által vélték elérhetőnek, még pedig úgy a megfelelő férőhely biztosítása által, mint azon eljárás által, hogy minden egyes levéltári darab lehetőleg külön konzerváló borítékba kerülhessen. A levéltári anyag tudományos feldolgozására és rendezésére vonatkozó FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepciónak a lényege és kiemelkedő markáns része a következőkben nyilvánult meg. Minden egyes levéltári darabról mindenféle melléktekintet félretételével, tehát tekintet nélkül a levéltári darab provenienciájára, tartalmára, korára és úgynevezett belső jelentőségére, külön tudományos regesta készítendő, valamint pontos személy-, hely- és tárgymutató. A levéltári darab részletes és pontos tartalmát visszatükröztető regesta rávezetendő egyrészt az oklevél-konzerváló borítékra, másrészt pedig külön negyedréttű cédulákra. E cédulák tokokban kronológiai rendben egyesítve az oklevélgyűjtemény általános cédulakatalogusát fogják képezni. A minden egyes levéltári darabra vonatkozó ezen regesta- és különféle szükséges index-készítésen kívül az egész levéltári anyagra kiterjedő lajstromok, inventáriumok fognak készíttetni. E repertoriumok a levéltári anyag különféle csoportjairól külön-külön fognak készülni és bennük az illető csoport minden egyes darabja fontosabb

ismertető jeleivel együtt fel lesz tüntetve. Nem bocsátkozva jelen alkalommal a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle levéltári rendezési koncepció részletes kritikájába, konstatálhatjuk, hogy az itt ismertetett lényegének megvalósítása által el lehet érni úgy tudományos, mint a levéltár és intézet szempontjából elsődrendű és elengedhetetlen két postulatumot. Először is ez a koncepció eleget tesz az intézetnek a tudománnyal, a tudományos kutatás megkönnyítésével és minden külső tényezővel szemben fennálló azon kötelességének, hogy az ily oldalról, kívülről felmerülhető minden kényesebb kívánságot könnyen és gyorsan teljesíthet. Másodszor pedig — ami ennél sokkal fontosabb — a levéltár és az intézet teljesítheti az önmagával szemben fennálló egyik különös fontosságú és elemi kötelességét: azt, hogy a fenti rendezés és feldolgozás életbeléptetése segítségével abba a helyzetbe kerülhet, hogy a levéltár minden egyes darabját könnyen és pontosan nyilvántarthatja és bármely percben identifikálhatja, ezáltal pedig a rábizott közvagyon fölött a megkívánható módon örködhetik és a levéltári anyag legteljesebb számszerinti integritásának ellenőrzése könnyen és minden pillanatban biztosítható és keresztülvihető. A könnyű és gyors nyilvántartás és identifikálási lehetőség pedig a fő alapkritériuma és elengedhetetlen feltétele annak, hogy egy nagy levéltár nyilvános jelleget ölthessen. Minden további lépés, pontos és részletesebb tudományos feldolgozás stb. csak ezután következik.

Ily körülmények között a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle levéltári koncepció és program kívánatosnak és színvonalon állónak minősítendő. Csakhogy teljes végrehajthatására nagy apparátussal, megfelelő körütekintéssel, az összes szükséges eszközök alkalmazásával kell berendezkedni és lehet hozzáfogni. Ennek a programnak legnagyobb hibája az volt, hogy sem életbeléptetésének idejében, sem azután nem rendelkezhetek a teljes megvalósíthatásához szükséges összes eszközökkel, pénzzel, megfelelő személyzettel és munkaerővel. A legszomorúbb pedig az, hogy ötven éven át azóta sem került a könyvtár oly helyzetbe, hogy a megvalósítására szükséges eszközöket rendelkezésre bocsáthassa, sőt ebből a szempontból a helyzet folyton csak rosszabbodott.

Innen van az, hogy a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle szép levéltári munka-programm nem valósulhatott meg a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle rövid korszakban, hanem inkább csak elmélet maradt és méginkább az maradt a külön levéltári osztály megalakulása óta a mai napig. Természetesen mindennek az oka a program végrehajtásához szükséges munkaerő legteljesebb hiánya volt. A levéltár minden további fejlesztésére és a már elért fejlődésnek a modern tudományos követeléseknek megfelelő színvonalon való fenntartására fordított erők és eszközök mindig nagyon szerények és aránytalanok voltak. Azt az aránytalanságot pedig, mely a levéltári anyag nagyarányú fejlődése, gyarapodása és a tudományos feldolgozására fordított eszközök törpesége között megállapítható, az idő nemhogy csökkentette volna, hanem ellenkezőleg fokozatosan növelte. Ennek következtében minden színvonalon álló levéltári munkaprogrammtól a levéltári osztály az idők folyamán csak eltávolodni tudott és volt kénytelen.

Külön munkaerőt a levéltári anyag rendezésére és gondozására először 1866-ban rendszeresítettek, amidőn kineveztek SUPALA Ferencet a közös kéziratári-levéltári osztály vezetésére. Midőn pedig ennek halála után CSONTOSI és FRAKNÓI felállították az új hatalmas programot a kéziratári-levéltári osztály számára, CSONTOSI legfeljebb egy ideiglenes és nem állandó segéderő támogatása mellett volt kénytelen a széleskörű levéltári célkitűzésekhez az előkészületeket megtenni, de emellett az egész kéziratári osztály összes teendőit, sőt egyéb könyvtári feladatokat is végeznie kellett. Az új kéziratári-levéltári program felállítása pillanatában közel 20.000 levéltári darabnak az új program szerinti feldolgozása várt CSONTOSIRA, de ez a szám rövid néhány év alatt kétszer, háromszor, négyszer és ötször akkora lett, újabb munkaerő pedig nem érkezett az új, nagy és nehéz feladatok végrehajtásának megkönnyítésére. Így tehát CSONTOSI megtette az előkészületeket az új program megvalósítására és ennek a szellemében dolgozott tovább, de a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle levéltári munkaprogramot nem valósíthatta meg.

Az új koncepció szerinti levéltári feladatok közül csak a

levéltári anyag gyarapítására vonatkozó intézkedéseket lehetett teljességükben fenntartani és végrehajtani, de a levéltári anyagnak ennek következtében beállott örvendetes és nagyarányú gyarapodása a konzerválásra és tudományos feldolgozásra és rendezésre vonatkozó új célkitűzések végrehajthatásánál megfelelő új munkaerők alkalmazása nélkül csak gátló és hátráltató akadályként léphetett fel. A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle levéltári koncepcióra és munkaprogramm minden ágazatának végrehajtására a könyvtárnak elhalaszthatatlan szüksége volt, de CSONTOSINAK nem bocsátották rendelkezésére az ehhez nélkülözhetetlen munkaenergiát is. Ennek pedig nem lehetett egyéb logikus és belátható következménye, mint az új igények és a színvonal leszállításának az előbb vagy utóbb való bekövetkezése. Midőn a nehéz helyzetben először segítenek munkaerőszaporítással és a levéltári anyag tudományos gondozására és vezetésére új külön munkaerőt neveznek ki, az új levéltárnok, FEJÉRPATAKY László, végtelen nehéz probléma elé állított. A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepció és munkaprogramm minden pontjának végrehajtása az ő feladatává lett, megint anélkül azonban, hogy az ehhez szükséges munkaerőt is rendelkezésére bocsátották volna. Ha a minden oklevélre kiterjedő regista-, index- és repertoriumkészítés lehetetlen feladat volt egy személy részére 20—40—60.000 levéltári darab mellett, akkor ugyanezen munka elvégzésének lehetetlenné kellett válnia FEJÉRPATAKY részére, amidőn 120.000-nyi levéltári anyagot vett át, mely anyag napról-napra nagyobb lett. A levéltári anyag további fokozatos szaporodása meghozta ugyan a levéltári osztályban az újabb személyzet-szaporításokat is, de ezek sohasem állottak arányban a végzendő elhalaszthatatlan feladatok nagyságával. Ennélfogva rövidesen be kellett következnie annak a szomorú helyzetnek, hogy az eredeti FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepciótól és munkaprogrammtól végleg eltávolodva és elmaradva az összes levéltári munkálatokban csupán teljesen alacsony színvonalat lehetett meghonosítani és fenntartani. Tehát végleg elmaradt az oklevelek registázása, a különféle indexek elkészítése és a nyilvántartás és identifikálás szempontjából elengedhetetlen részletező lajstromok, repertoriumok

összeállítása. A levéltári darabok rendezése és feldolgozása a leg-primitívebb módszer szerint tisztán csak tömegesen történt és minden egyéb meghatározás mellőzésével egyedül csak az év megjelölése alapján hajtattott végre. A gyarapodásoknak a növekedési naplóba való bevezetése pedig, melynek jobb helyében a nyilvántartó repertórium szerepét kellett volna betölteni, szintén csak tömegesen történt és nem külön darabonkénti részletezéssel. Sőt még csak arra sem jutott elegendő idő, hogy a nagy-tömegű levéltári anyag nagy részét valamiféle ismertető jellel ellássák, bélyegzővel lebélyegezzék és így hosszú éveken keresztül még lebélyegzetlenül kellett őrizni és a kutatóközönségnek kiszolgáltatni a levéltári anyagnak egy tekintélyes részét.

Mindez levéltárunk történetének negyedik korszakában (1880 óta) — ismételjük — a szükséges munkaerő legteljesebb hiánya miatt kellett, hogy bekövetkezzék. A hanyatlás ezen korszakában a hanyatlási folyamat feltartóztatására az intézet vezetőségének heroikus küzdelmet kellett vívnia és a sülyedés meglassítására újabb munkaerők alkalmazásával két különböző időpontban kétféle fegyvert tudott alkalmazni. Ezen fegyverek alkalmazási időpontja jelölheti meg ezen hosszú hanyatlási korszakban a felállítható alkorszakokat. Körülbelül a harmadik levéltári munkaerő alkalmazásával egyidejűleg 1889—90-től lehetne datálni a FRANKÓI-CSONTOSI-féle koncepciótól való eltávolodási processzusban az első lassító lépéssel megpróbálkozó alkorszakot. Ettől az időponttól kezdve ugyanis egynéhány külön tárgyszerinti elenyészően kicsiny levéltári csoportot úgy lehetett felállítani, hogy az odatartozó oklevelekről a levéltári osztály saját munkaenergiájával regestyszerű cédulákat is tudott készíteni. Az így készített regestyszerű cédulák azonban az egész levéltári anyag tömegéhez képest oly minimális számot képviselnek, hogy teljesen elvesznek, mint egy csöpp esővíz a nagy óceánban.

A második újító és lassító lépés a hanyatlási folyamat feltartóztatására az ötödik levéltári munkaerő alkalmazásával egyidejűleg vált lehetségessé. 1898—99-től kezdve ugyanis be lehetett vezetni azt az újítást, hogy minden új törzsanyagbeli szapo-

rolatot már nem abszolút tömegesen rendeztünk és dolgoztunk fel, hanem a registázástól ugyan még egészen messze maradván, de mégis minden egyes darabnál megfajtottuk a pontos dátumot és az oklevél kiadóját. Az ezen időponttal kezdődő új alkorszakban a törzssanyag újabb gyarapodásait a növedéki naplóba is darabonként és a jelzett meghatározások föltüntetésével vezettük be. Ezen újítást azonban nem lehetett végrehajtani visszamenőleg az 1899 előtti levéltári anyagra vonatkozólag és egyáltalában nem a családi levéltárak óriási anyagánál, mely egész levéltárunk több mint kétharmadát teszi ki. A hanyatlási folyamat feltartóztatására hivatott ezen második lépés tehát igen szűk korlátok közé szorított és jelentőségét is csak ehhez mérten lehet kiemelni, hiszen a rendezési munkálatok az anyagnak több mint kétharmadánál még mindig tömegesen és a legprimitívabb módszer szerint történnek ezután is.

A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepciótól való eltávolodási és visszamaradási folyamat feltartóztatására és meglassítására irányuló ezen két lépéssel elértük azt a színvonalat, amelyen nagyjában ma is állunk. 1899-től kezdve a mai napig ugyanis az anyag kolosszális megnövekedésétől eltekintve, semmiféle vonatkozásban sem tudott a levéltár semmiféle újabb haladásszerű lépést tenni semmiféle újítást bevezetni. A levéltári anyag további nagyarányú gyarapodása hozott ugyan újabb személyzetszaporításokat is, de nem tudta meghozni a levéltári munkálatok színvonalának emelését is. 1905-ben az elért színvonal fenntartására 750.000 levéltári darab mellett minimálisan szükségesnek bizonyult hat munkae- erő állandó alkalmazása. Azóta a levéltári anyag kétszer akkora lett, mint 1905-ben, sőt ennél is nagyobb. A hat levéltári munkae- erő száma még sem növekedett meg. Az elért színvonalat és munka- eredményeket legalább látszólag mégis fenn kellett tartani és biztosítani. Magától értetődő, hogy kétszer vagy háromszor nagyobb anyagnál ugyanazon munkae- erővel ugyanazon munkaeredménye- ket elérni és felmutatni nehéz másképen, mint a munkálatok vég- zésében egy adag póstamunka vagy gyorstalpalási jelleg beveze- tése által. Ennek következményeit pedig tapasztaljuk mi is és a kutató közönség is.

De mindennél sokkal szomorúbb és kritikusabb a levéltári osztály mai helyzete. Egy darabig ugyanis a hat munkaerőből álló 1905-ös létszám fennmaradt, újabban azonban e létszám is épen 33⁰/o-kal csökkent, a B-lista, szanálás és egyéb kényszerítő adminisztratív okok miatt. A helyzet tehát a következő. A munkaenergia nagyfokú elégtelensége következtében húsz évvel ezelőtt is alacsony és elavult színvonal uralkodott a levéltári osztályban; ezt a színvonalat akkor hat munkaerővel lehetett fenntartani; azóta a levéltári anyag közel háromszor akkora lett és levéltári feladataink is megtöbbszörösödtek. És ha a folyton nehezedő helyzetben az akkori színvonalat és munkaeredmények mértékét, arányát hat munkaerővel is csak a gyorstalpalási jellegnek és minőségnek a munkálatokba való bevezetése által lehetett látszólag biztosítani, — hogyan képzelhető el, hogy ma négy munkaerővel biztosítani tudjuk ugyanazon — különben elavult és alacsony színvonal fennmaradását? Hiszen a levéltári osztályban sohasem volt annyi munkaerő, hogy egy komoly és tudományos munkaprogramot, mint a FRAKNÓI-CSONTOSI-félét, komolyan végre is lehessen hajtani; a munkaerőszaporítás üteme mindig abszolút lassú volt, de ehhez a lassú fejlődéshez hasonlítva is a mai helyzet ezen a téren tartahatatlan. Nézzük egy pillanattig ezen lassú fejlődéshez való összehasonlítás tükrében, hogyan festenek a levéltári osztály mai személyzeti- és munkaerőviszonyai?

1882-ben alakult meg a külön levéltári osztály egy tisztviselővel és 120.000 darab irattal. 1884-ben két munkaerő dolgozik a levéltárban 130—140.000 darab irat mellett. 1889-ben már három munkaerő van alkalmazva közel 200.000 darab irat mellett, a könyvtár összes osztályaiban pedig a levéltárral együtt ekkor 14 munkaerő volt alkalmazva. Vagyis 1889-ben a könyvtári tudományos személyzeti létszámnak 21 és fél százaléka volt szükséges 200.000 darab levéltári irat tudományos kezelésére. 1896-ban négy személy munkaenergiáját veszik igénybe a levéltári osztály teendőinek végzésére; a levéltári anyag darabszáma ekkor 390.000 körül mozgott és az egész könyvtárban 17 tudományos munkaerő teljesített szolgálatot. Tehát az egész könyv-

tári munkaenergiának 23 és fél százaléka a levéltári osztályban volt alkalmazva. 1899-ben a könyvtár összes osztályaiban az altisztek nélkül 20 munkaerő látta el az intézet teendőit és ebből öt munkaerő, vagyis huszonöt százalék, a levéltár feladatait végezte; a levéltári anyag pedig közel 500.000 darabból állott. 1905-ben a Széchenyi Országos Könyvtárban az altiszteken kívül 24 munkaerő volt alkalmazva, melyek közül hat, tehát megint 25⁰/₀ teljesített szolgálatot a levéltári osztályban, ahol már 750.000 darab volt gondjainkra bízva. Vagyis e szerint 1906-ig a levéltári osztályban átlag a könyvtári tudományos személyzet 25⁰/₀-a teljesített állandó és speciális levéltári szolgálatot és minden levéltári munkaerőre körülbelül 100.000 darab irat tudományos gondozása és feldolgozása esett. Ezzel szemben ma közel kétmillió levéltári darab tudományos gondozására és feldolgozására összesen csak négy személy van alkalmazva, az egész könyvtári tudományos személyzet pedig 30, illetőleg 34 munkaerőt képvisel. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy ma nem annyi a levéltári személyzet, amennyire minimálisan szükség volna, még csak annyi sem, mint amennyi ezelőtt húsz évvel volt, hanem csak annyi, amennyi harminc évvel ezelőtt volt. Csakhogy ma egy munkaerő tudományos gondjai alá esik majdnem 500.000 drb, tehát ötször annyi, mint ezelőtt húsz vagy harminc évvel; az intézet tudományos alkalmazottai közül pedig ma csak 12—13⁰/₀ teljesít szolgálatot a levéltári osztályban és nem 25⁰/₀, úgy mint ezelőtt húsharminc évvel. Ha azt a tradíciót folytathattuk volna, melynek értelmében minden 100.000 levéltári darab tudományos feldolgozására és gondozására egy munkaerő okvetlenül szükséges, — mely tradíció folytatása különben módfelett kívánatos lett volna, — akkor ma a levéltári osztályban húsz embernek kellene szolgálatot teljesítenie. Ha viszont a levéltári osztálynak csak azon magától értetődő jogait akarjuk kötelességszerűen respektálni, melyeket a lassú történeti fejlődés és a hagyományok alapján a legminimálisabban biztosítani kell, — akkor a mai meglevő könyvtári személyzeti létszámból legalább nyolc munkaerőnek a levéltári osztályban kellene elvitathatatlanul és állandóan szolgálatot telje-

sítenie. Ezzel szemben a szomorú valóság az, hogy nyolc munkatárs helyett épen csak ennek a fele teljesít szolgálatot és még hozzá nem is csak kizárólagosan és speciálisan levéltári feladatok érdekében, hanem nagyon gyakran nyomtatványi osztálybeli feladatok előmozdítása érdekében is.

Ide vezetett a veszített háború által teremtett új helyzetből megszületett eddig ismeretlen fogalmak és szörnyűségek parancsoló érvényesülése, melyeket szanálás és B-lista néven tanulunk megismerni, valamint az ezek által kényszerített adminisztratív intézkedések. Mindezek az idegen fogalmak és intézkedések magyarra fordítva a levéltári osztálynak bizonyos szempontokból különben is lassú fejlődésében a legteljesebb dekadenciát jelzik. Jelentik ugyanis a következőket.

A FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepciót és munkaprogramot már rég el kellett ejtenünk. Ma nem regesztázunk, nem készítünk semmiféle indexeket és nem csinálunk semmiféle inventáriumokat, repertoriumokat sem. A levéltári anyag rendezése és felállítása voltaképpen a legprimitívebb módszer szerint folyik és legnagyobb részben tömegesen. Valójában sem igazi tudományos rendezés, sem komoly nyilvántartási munkálatok lehetősége a multbeli és különösen a jelenlegi hihetetlenül csekélyszámú munkenergia miatt nem volt és nincs megadva. Ennél fogva a mai és multbeli munkálatok alapján ma van a múzeumi levéltárban egy kb. kétmillió darabból álló levéltári anyagunk, amelynek több mint kétharmadánál nem lehetett és nem tudunk semmi egyebet megállapítani, mint azt, hogy milyen időből származik, minden egyéb külön meghatározás teljes kizárásával. Az anyagnak nem sokkal több, mint egynegyedénél a keletkezésen kívül a levéltári darab kiadója is meg van határozva. Ezenkívül az idők folyamán sikerült különböző kisebb levéltári tárgyi csoportok regesztázása által összesen körülbelül 6000 regesztát készíteni. Ez pedig persentuálisan a legszomorúbb képet mutatja ezen a téren az utolsó hetven év alatt. 1867—69-ben minden ötezer darab oklevél közül 1800 volt regesztázva, 1875—76-ban minden ötezer darab közül már csak 4—500 darab volt regesztázva, ma azonban minden

ötezer darabból legfeljebb 15 darab van valami formában cédu-lázva, regesztázva. A helyzet súlyossága pedig abban nyilvánul meg, hogy levéltári anyagunk nem ötezer darabból áll, hanem körülbelül négyszázszor ötezer darabból és hogy ez a szám napról-napra növekedik anélkül, hogy a regesztázási munkálat bármily formában is folyhatna.

Ennyiben állottak és állanak a mi egész tudományos ren-dezési munkálataink. A regesztázás, indexkészítés és a különféle levéltári csoportokra vonatkozó részletező, minden egyes darabra kiterjedő inventáriumok teljes hiányában pedig a levéltári anyag nagy tömegének komoly nyilvántartása és identifikálási lehetősége ki van zárva. Ennek jelentőségét úgy a tudomány, mint az inté-zet és közérdek szempontjából fölösleges külön hangsúlyozni. A mostani helyzet további fenntartása mellett sohasem fogjuk tudni megmondani és megállapítani, hogy minden egyes levéltári fiókunkban vagy szekrényünkben hány, milyen és melyik darab-nak kell pontosan ott lennie? Ennek megállapítására és ellen-őrzésére az eddigi és a mai levéltári kezelés mellett emberi lehe-tőségünk és eszközeink nincsenek. Hát hogyan tudjam én meg-állapítani, hogy ez vagy az a darab a levéltárból hiányzik, mikor az soha sehol sem volt bejegyezve külön az összes ismer-tető jeleivel? Mikor a mi növedéki naplóinkba a levéltári darabok majdnem száz éven keresztül csak csoportosan voltak bejegyezve különösebb részletezés nélkül, hogyan lehessen beszélni az iden-tifikálás komoly végrehajtásáról és így egy becsületes és tuda-mányos revízió céljainak elérhetéséről? Ahhoz, hogy én egy levéltárat nyilvános jellegűvé deklaráljak és mint ilyet évtizedeken keresztül kezelhessem, nem elég az a liberalitás, hogy megnyitom a levéltár kapuit, mindenkit oda beeresztek és mindenkinek ren-delkezésére bocsátom a levéltár anyagát. Ehhez magától értetődő egyéb előfeltételek kikerülhetetlen teljesítése is szükséges. Egyik ilyen előfeltétel az, hogy a levéltár összes darabjait oly kezelés-ben és nyilvántartásban részesítem, melynek segítségével minden pillanatban identifikálni tudom a levéltár minden egyes darabját és ezáltal teremtem meg a leghatalmasabb védekezési eszközt, fegy-

vert minden elkallódási, eltünési, eltulajdonítási lehetőség ellen. Az identifikálási eljárásnak kétféle föltételből kell kiindulnia. Az első és legfontosabb az, hogy oly természetű nyilvántartást vezetek, hogy bármely pillanatban meg tudjam állapítani az illető darabról nemcsak azt, hogy mily évből és hol keltezték, hanem egyéb közelebbi adatot is a belső tartalmáról, hogy így ne legyen meg a lehetőség az illető darabnak más, ugyanazon évből származó darabbal való elcserélésére. Vagyis lehetőleg minden egyes darabról regestaserű nyilvántartásom legyen. Ez a regestaserű jellemző leírás az iratnak legegységibb jegyeit tünteti fel, melyek által minden egyéb hasonló irattól bármikor megkülönböztethető. A levéltári darabnak e jellemző és megkülönböztető vonásai a levéltár nyilvántartási eszközeibe vezetendők be. Magára a levéltári darabra csak egy rövidebb külön levéltári jelzés kell, hogy kerüljön. Ez a külön jelzés és bélyegzés képezi a nyilvántartás és az identifikálási lehetőség második előfeltételét.

Az első feltétel nélkül levéltári darabot komolyan és tudományosan identifikálni nem tudok. Ha pl. a nyilvántartást és identifikálást csak egyszerűbb eszközökkel akarom eszközölni, teszem fel megelégszem az illető levéltári darab évének megállapításával, vagyis az illető darabról az éven kívül semmiféle egyéb feljegyzésem nincsen, ebben az esetben bármikor ki vagyok téve annak, hogy egy értékes darabot jó vagy rossz szándékból bárki, aki hozzáférhet, kicserélhet egy másik, esetleg abszolút értéktelen, de ugyanazon évből származó darabbal, anélkül, hogy ezt kideríthessem. Vagyis már ezáltal is lehetőséget nyujtok arra, hogy a kezelésem és felelősségem alatt álló levéltári anyag elkallódjék, eltűnjék vagy eltulajdoníttassék. Tehát nem merítem ki az összes kötelező védekezési fegyverek felhasználását a reámbízott közvagyon teljes épségben és biztonságban tartása érdekében, hanem az egyszerűbb és gyorsabb nyilvántartási eszközök és módszerek alkalmazása által nyitott ajtót hagyok visszaélések vagy kellemtelenségek és veszedelmek lehetőségének. Mert a nyilvántartási föltétel második eszközét, a levéltári jelzetet vagy bélyegzőt

könnyen rá lehet hamisítani vagy nyomni egy másik hasonló vagy ugyanazon évből származó iratra és az eredeti helyébe becsempészhetem, miután tartalomszerűleg soha és semmiféle eszközzel nem tudom ellenőrizni és bebizonyítani, melyik volt eredetileg ott, mivel sem regestaszerű nyilvántartásom, sem egyéb tartalomszerű ismertető jelem vagy följegyzésem az illető darabról sehol sincs. Ez az óriási hibája, hátránya az oly levéltári kezelésnek, mint amilyen évtizedeken keresztül volt nálunk is és amilyen igen nagy mértékben ma is van.

A mi növedéki naplóink egy esetleges identifikálási és revizionális eljárás érdekében legfeljebb levéltári anyagunk egynegyed részére nézve jöhetnének számításba, akkor is végtelen nehézségen és komplikált módon. Növedéki naplóinkban ugyanis az egyes gyarapodási tételek beérkezésük időrendjében vannak bevezetve, annak megjelölése nélkül, hogy az illető darabok, hol, melyik számú fiókban vagy szekrényben őriztetnek, a levéltári darabok pedig tekintet nélkül beérkezésük idejére vagy provenienciájukra, teljesen összekeverve, tisztán csak kronologikus időrendben lévén felállítva, abba a fiókba vagy szekrénybe kerülnek, amelyben az illető évből származó többi levéltári darabjaink is vannak. Vagyis növedéki naplóink a minden egyes levéltári darabot nyilvántartó külön inventáriumok feladatát nem teljesítik és nem pótolhatják. Növedéki naplóink hathatós segítségét csak akkor vehetnők gyorsan igénybe az identifikálás és revízió szempontjából, ha a levéltári anyag a fiókokban és szekrényekben ugyanazon sorrendben állíttatnék fel, amelyben az egyes növedéki naplói tételek következnek egymásután a növedéki naplóknak; és ebben az esetben is csakis a levéltári anyag egynegyed részére vonatkozólag, mert a másik háromnegyede az anyagnak a növedéki naplóinkban egyáltalán nincsen darabonként felsorolva és meghatározva, hanem csak tömegesen megjelölve.

Igy tehát az első és fő identifikálási és nyilvántartási kritérium alkalmazására a mi levéltárunkban nincs lehetőség, mert úgy a múltban, mint a jelenben hiányzott és hiányzik a megfelelő munkaerő annak tökéletes és következetes végrehajtására. De a

másik, a külső identifikálási kritérium és előfeltétel végrehajtása sem történt meg nálunk a megfelelő és megkívánható módon. A külső levéltári jelzet, mint ismertető és áruló jel, azt a célt szolgálja, hogy legelső pillantásra és messziről a levéltári darab egyszerű megtekintése után, mint egy szembeötlő uniformis gyorsan megmutassa és megmagyarázza az illető irat provenienciáját, hovatartozandóságát. Ily külső ismertető jel nélkül rendezett levéltári darabot el sem lehet és el sem szabad képzelni. Ez a külső jelzet integráns kiegészítő részét alkotja a levéltári darabnak és nélkülözhetetlen feltételét képezi annak, hogy egy iratot egy rendezett levéltár alkotó és kiegészítő részének tekinthessünk. De ezen szerepét teljességgel csak akkor töltheti be, ha minden levéltári darabnak külön ismertető jele van. Nálunk pedig ez szintén teljességgel hiányzik. Ugyanazon bélyegzővel vagy jelzettel mi az esetek túlnyomó többségében nemcsak egy darabot jelölünk meg, hanem ennél sokkal többet: tizedet, százat, ezret, tízezret vagy ennél is többet. Ez az eljárás pedig nem adja meg a lehetőséget arra, hogy minden egyes darabot egyszerű külső megtekintésre is meg tudjunk különböztetni a többiektől. Pedig, ha minden egyes darabnak nálunk is külön ismertető jelzete volna, akkor úgy az identifikálási és revizionális munkálatok, mint az egész levéltári kezelés nagyon meg volnának könnyítve és egyszerűsítve. Mindezt természetesen egy kétmillió darabból álló levéltárnál rendszeresen és újonnan megcsinálni megfelelő személyzet nélkül sem lehet. De, hogy ennek végrehajtása nélkülözhetetlenül szükséges, kétségtelen.

További részletekbe jelen sorainkban nem bocsátkozunk. Az eddigiek alapján is meg lehet állapítani, hogyan tudott a mi levéltárunk a múltban megfelelni feladatainak és rendeltetésének és milyen kritikus helyzetben van ma? A mai négy munkaerőnek munkaenergiája a legmegfeszítettebb munkával és a legnagyobb szorongalom mellett szétforgácsolódik a következő kapkodásszerű és nélkülözhetetlen teljesítményekre. A mindennapi kutató, látogató és érdeklődő közönség kívánságainak a kielégítésére egy munkaerő egyáltalán nem elegendő. A tudományos kutatók részére

a levéltári anyagot kikeresni, kiadni és ellenőrzés mellett átvenni, a nemességi ügyek iránt gyakori érdeklődőknek, valamint a tudományos kérdésekben leginkább a történettudomány terén felvilágosításokat kérőknek szóbeli és írásbeli magyarázatokat és tanácsokat adni, a sűrű tömeg (iskolák) és magánlátogatóknak a levéltári anyagot bemutatni megfelelő magyarázatok kíséretében: mindez teljesen igénybe veszi két munkaerőnek a munkaenergiáját. Az osztály vezetése, adminisztrálása, a vételre felajánlott anyag tanulmányozása és a vételügyek perfektuálása teljesen kimeríti a harmadik munkaerő munkaenergiáját és munkaidejét. Eszerint tehát a negyedik munkaerő feladata maradna a restanciák apasztása, az új gyarapodások rendezése, feldolgozása és a növedéki naplóba való bevezetése. Ha az évi átlagos gyarapodást csak tízezer darabban számítjuk, ennek az anyagnak a legprimitívabb és legegyszerűbb módszer szerinti rendezése és feldolgozása és a növedéki naplóba való bevezetése messze túlhaladja egy munkaerő munkateljesítményét. Ennélfogva a régi restanciák nem kerülhetnek feldolgozás alá, de az új gyarapodásokat sem lehet mind feldolgozni. A hátralékok tömege így nem apadhat, sőt folyton növekedik. És ekkor még mindig hol vannak a többi sürgős feladataink? Ezek közül csak egyet említünk fel: a levéltári anyag revideálásának immár elhalaszthatatlan problémáját.

Tudományos, minden darabra és minden szempontra kiterjedő, identifikáló és minden tényleges hiányt megállapító általános nagy revízió a levéltár fennállása óta nálunk nem volt, de fogytékos nyilvántartási eszközeink mellett nem is lehetett. Az eddigi mostoha személyzeti viszonyok mellett mindezek után nem csoda ha nem épen ritkák az oly esetek, mikor bizonyos kívánt és meglévő vagy megvolt levéltári darabokat sehogyan sem tudunk rögtön megtalálni és előadni. Egy olyan nagy levéltárban, mint a miénk, egyes iratok elkeveredésének, rossz helyre kerülésének a lehetősége mindig megvan. Fokozott mértékben van meg akkor, ha a szükséges munkaerők hiánya miatt a sokféle és sürgős levéltári munkákat szinte kapkodásszerűen kell elvégezni. Ezt jóvátenni és ellensúlyozni a minél gyakoribb revíziók állandósítása

hivatott. Erre a komoly jelentőségű munkálatra egy intézet életében legalább oly mértékben és oly gyakran van szükség, mint amilyen elengedhetetlen a lakás szellőztetése az ember egészségére nézve.

De hogyan tudjuk mi mindezt és sok más hasonló feladatot teljesíteni négy munkaerő mellett?

Az eddigiek után kétségtelen, hogy levéltárunk fejlődésének negyedik korszakában, melyet a hanyatlás és visszaesés korszakának neveztünk el, a legkritikusabb helyzetet és időpontot épen a jelenlegi körülmények között értük el, amidőn a hanyatlási folyamatot sehogyan sem tudjuk már feltartóztatni és a további hanyatlás ellen sehogyan sem birunk védekezni. Ennélfogva a mai helyzetet sürgősen és gyökeresen meg kell változtatni. A levéltári osztály mostani helyzetében immár tovább nem maradhat és haladéktalanul meg kell találni mindazon módokat, melyek a gyökeres szanálást hozzák és melyeknek elmaradása súlyos felelősséget ró mindazokra, akik nem tudnak a helyzeten segíteni. Ha azt akarjuk, hogy csak azt a színvonalat állítsuk vissza, melyet ezelőtt húsz évvel hat munkaerővel tudtunk fenntartani és melynek rengeteg fogyatkozásait és sötét oldalait a fentiekben lerajzoltuk, akkor ehhez elkerülhetetlenül szükséges a levéltári személyzetnek nyolc tudományos munkaerőre való rögtönös kiegészítése. Ebben az esetben feldolgozhatjuk az eddigi módszer és színvonal szerint az összes rendezési restanciákat. Mert természetes, hogy a munkaerő állandó elégtelensége folytán igen sok és sokféle hátralékaink vannak. Van egy 30—40.000 darabból álló levéltári gyűjteményünk, amely épen 49 év óta várja a legprimitív rendszer szerinti feldolgozását, felállítását és lebélyegzését. Vannak ezenkívül különféle egyéb restanciáink: tíz éves és újabb, csak néhány éves restanciáink. Nyolc munkaerővel mindezen hátralékok rendezését elvégezhetjük és az eddigi alacsony és elavult színvonal fenntartását egyelőre biztosíthatjuk. De akkor még mindig nem kerülhet reá a sor sem regesták, sem indexek, sem nyilvántartási és identifikálási inventáriumok elkészítésére és komoly tudományos reviziók megtartására. Ha azonban a levéltári munkálatokban az eddigi

alacsony és elavult színvonalat gyökerestül meg akarjuk változtatni és a FRAKNÓI-CSONTOSI-féle koncepciót vagy más igazán tudományos és a mai kor igényeinek megfelelő levéltári munkaprogramot akarunk meghonosítani az ország legelső tudományos intézetének levéltári osztályában, akkor a levéltári személyzetet legalább is húsz munkaerőre kell felemelni. Ennek elhalaszthatatlan szükségességét nem lehet eléggé hangsúlyozni, viszont megvalósítási lehetőségeinek a módjait ajánlani nem a mi feladatunk; de ha a pillanatnyi viszonyok nem engednék meg csak egy fokozatos fejlesztést és személyzetszaporítást, akkor ezen szanalási folyamatot a legnagyobb érdekek komoly veszélyeztetése nélkül nem lehet másképp megindítani, mint a levéltári személyzetnek nyolc munkaerőre való rögtönös kiegészítése által, melyet azonban gyorsan kell követnie a további fokozatos kiegészítésnek egészen a huszadik munkaerőig.¹

Mindezen szomorú valóságokra rá kellett mutatnunk és fel kell hívnunk a kellő figyelmet azért, mert úgy gondoljuk, hogy az összes felelős tényezőkben nemcsak a szükséges megértés és jóakarát, hanem a teljes cselekvési szándék is megvan ebben a vonatkozásban. Bizonyítják ezt mindazon szemünk előtt folyó intézkedések, melyek a Magyar Nemzeti Múzeum II. emeletén lévő állattári osztálynak átköltöztetésére és az így megüresedő helyiségeknek a levéltári osztály számára leendő átengedésére tétetnek. Ennek bekövetkezése által ugyanis a legkomolyabb kísérlet fog tétetni oly irányba, hogy a levéltári osztály egy másik nem kisebb jelentőségű baján hosszú időre segítsenek: a helyszükén

¹ Nem tartottuk szükségesnek kiemelni, hogy az utolsó 20 év alatt a körülmények kényszerítő hatása következtében abszolút rövid átmeneti időkre nyolc munkaerőt is kénytelenek voltunk az elért színvonal fenntarthatása végett alkalmazni, de viszont a világháború tartama alatt csak 1—2 munkaerő működött ugyanezen cél érdekében. Így a nyolc munkaerő rögtönös alkalmazása csak egy már megvolt állapotnak a visszaállítását jelenti, de egyben újból azt is bizonyítja, hogy a múzeumi levéltár rendeltetésének és feladatainak sohasem fog tudni megfelelni, amíg csak a régi, elavult színvonalat fogja tudni visszaállítani, hanem csak akkor, ha az óriási érdekek kockáztatása nélkül immár tovább el nem hanyagolható összes természetes feladatai teljesíthetésére a személyzeti létszám 20 munkaerőre fog felemeltetni.

és nagy zsúfoltságon. Ha t. i. későbbben az új helyiségekkel együtt sikerülni fog levéltári bútorzatunkat is megfelelő módon kibővíteni, akkor végre meg fog szünni az a mai barbár zsúfoltság a levéltári anyag konzerválásában, mely igen szerény számítás szerint statisztikailag egy oklevél vagy egy pecsét nagyságát kitevő rongálódást és pusztítást kell, hogy okozzon elkerülhetetlenül mindennap a levéltári anyagban. A levéltári osztályban uralkodó lehetetlen munkaerőhiány és helyszűke okozza ugyanis azon jelenségeket, melyek józan logikával csakis a levéltári osztálynak, mint élő organizmusnak teljes megsemmisítését kell, hogy maguk után vonják. Midőn pedig teljes reményünk és abszolút közeli kilátásunk van az egyik ily anomália megszüntetésére, ez egyben biztosítékul kell, hogy szolgáljon a másik tarthatatlan bajon való gyógyítás minél előbbi bekövetkezésére is. Hiszen ha az eddigiek nem győztek volna meg eléggé bennünket ennek szükségességéről, akkor ki kell emelnünk levéltári osztályunk mai életéből egy másik jelenséget, mely a maga részéről is végeredményben indirekt ugyanezt a gyökeres gyógyítást fogja sürgetni és javasolni.

Levéltári osztályunk gazdag és megbecsülhetetlen kincsei minden további szaporodás nélkül is mindig a magyar történettudomány érdeklődési központjában fognak állni. Ezt bizonyítják levéltári anyagunk használatának növekedő arányai, melyek szerint az utóbbi években átlag 500 tudományos kutató használ 100.000 darab levéltári iratot egy évben. Levéltárunk ezen népszerűségét, jelentőségét, kiaknázhatatlanságát biztosítja nemcsak a már régebben összegyűjtött anyagának nagy terjedelme és fontossága, hanem az az örvendetes tény is, hogy az újabb idők gyarapodásai is méltán sorakozhatnak a régebbi, hagyományos, levéltári szaporulatok arányához és értékéhez egyformán. Ezáltal pedig csak fokozódik a levéltári osztály tudományos és kulturális jelentősége és ezzel együtt az egész intézet tudományos presztizse is, de egyben mindez újból és újból felhívja a tudományos körök, kutatók és érdeklődők figyelmét a levéltári osztály kincses bányái iránt. A levéltári anyag gyarapodására és használatára vonatkozó ezen

adatok okvetlenül arról tanuskodnak, hogy a levéltári osztály, eredeti természetes rendeltetésének megfelelően, egy élő és fejlődő organizmus akar maradni s kell is, hogy az maradjon, követ-
kezésképpen meg kell akadályozni minden oly körülmény érvé-
nyesülését, mely szisztematikusan megtámadja ezen organizmus
életét és élő organizmusból halott raktárrá akarja sulyeszteni
levéltári osztályunkat. Vagyis még egyszer ismételjük: nem elég a fontos levéltári iratokat összegyűjteni, hanem a kutató tudományos közönség számára hozzáférhetővé is kell azokat tenni,
megközelíthetővé ezt az anyagot csak megfelelő tudományos fel-
dolgozás által lehet tenni, ezt meg csak megfelelő munkaenergia
alkalmazása segítségével lehet elérni, ami a mai helyzethez alkal-
mazva nagyfokú személyzetszaporítást jelent. Csak így lehet a tudományos világ s a művelt nagyközönség érdeklődését levéltárunk gazdag tartalma iránt ébrentartani és csak ily módon lehet biztosítani osztályunk nyilvános jellegét és megakadályozni annak halott és becukható raktárrá való süyedését. Erre figyelmeztet bennünket a levéltári anyag minden újabb és tömegesebb használata és gyarapodása. Mert bár a világháborúnak annyi rossz és fájdalmas következménye lett, azt még sem lehetett még a legújabb időkben sem megakadályozni, hogy levéltári anyagunk a
megkívánható keretek között tovább növekedjék. Nem hallgathatjuk el, hogy a teljesen züllött gazdasági viszonyok miatt nem vagyunk abban a szerencsés helyzetben, hogy a pénzzel megszerzhető minden levéltári anyagot biztosítani tudnók a magunk részére. Sőt igen gyakran elsőrendű fontosságú darabok megvásárlását vagyunk kénytelenek elszalasztani az anyagi eszközök teljes hiánya miatt. És itt nem is lehet belátható időn belül más-kép segíteni, mint valamiféle módon megnyitni az utat mindazon tehetős rétegek áldozatkészségéhez, melyek ma még sokkal könnyebben segíthetnek, mint az állam üres kasszája. De mindennek dacára osztályunknak így is oly kiváló fontosságú darabokkal sikerült gazdagodnia, melyek megint csak azt igazolják, hogy levéltárunk eddigi gyors és nagyarányú szaporodása ellenére is a további gyarapodásnak kiapadhatatlan és ismeretlen forrásai vannak

és maradnak. Ennek igazolására az 1925. év első háromnegyed évi gyarapodásairól igyekszünk a következőkben összefoglaló képet adni.

A múzeumi levéltár ezen időszak alatt 3474 drb és 3 láda irattal gyarapodott, ami összesen ki fog tenni 12–14.000 levéltári darabot és amit pontosan nem lehet még megállapítani, épen mivel a levéltári munkaenergia elégtelensége miatt a három nagy láda iratot rendezni és tartalmát közelebbről meghatározni nem lehetett. Számszerűleg a gyarapodás nem mondható kicsinynek és jelentéktelennek. Tartalmilag pedig még sokkal becsesebb. Ezen gyarapodás vétel, más osztályokból való áttétel, hivatalos másolás, ajándék és örökletéteményezés útján jött létre. Az első négy gyarapodási mód által szerzett darabok a múzeum teljes tulajdonát képező ú. n. törzsanyagát szaporították, az utolsó gyarapítási módszer pedig a külön kezelt és felállított családi levéltárak számát és anyagát gazdagította. Vételre fordítottunk 38,965.000 koronát. Ajándékozó volt 24, letéteményező pedig 7. A letéteményezett anyag a gyarapodásnak kb. háromnegyedét teszi ki és részint mint már régebben örökletétként elhelyezett családi levéltárak (gróf SZÉCHENYI-, gróf FORGÁCH, PÉCHY, REVICZKY család levéltára) kiegészítő része, részint, mint 3 új család: pilisi-szilasi SZILASSY, SZÁDECZKY-KARDOSS, nagyabafalvi és felsőlehotai ABAFFY család levéltára érkezett be a múzeumi levéltárba. Ezen három új családi levéltárral a Magyar Nemzeti Múzeumban örökletétként elhelyezett családi levéltárak száma 49 évvel az örökletéteményezés rendszeresítése után elérte a 124-et. Ez oly nagy szám, mely a magyar történetírást és a magyar tudományt mindig hálára fogja kötelezni a magyar társadalommal szemben és mely nemcsak a magyar társadalom ezen részének áldozatkészségét, hanem a tudomány feladatai iránti érzékét is hirdetni fogja, mert csak ezen tulajdonságok segítségével jöhetett létre a Magyar Nemzeti Múzeum falai között ez a maga nemében páratlanul szép és nagy, tudományos jelentőségű gyűjtemény.

Az 1925. év első 9 hónapjának levéltári gyarapodása tartalmilag legnagyobbbrészt a felsorolt letéteményező családokra

vonatkozik, ezenkívül pedig összefüggőbben még a homonnai DRUGETH-, a GÉCZY- és a KOSSUTH-családra.

Eredeti középkori oklevél ebben az egész anyagban van összesen 56 darab. Ebből 26 darab két újonnan letéteményezett családi levéltár alkotó része, a többi pedig a törzsgyűjtemény gyarapodását jelenti. Ezen utóbbiból különösen két KÁROLY RÓBERT királytól származó oklevél emelendő ki. Az egyik 1302. évből származik és jelentősége abban áll, hogy úglátszik a legrégebb eddig ismert oklevél I. KÁROLY királytól. (Az ANJOU-kori Okmánytár legrégebb királyi oklevele 1303-ból való.) A másik 1307. évből való és szép díszes iniciáléjával palaeografiai szempontból érdemel különösebb figyelmet.

A gyarapodásnak a XVI. és XVII. századi iratai közül említést érdemelnek a homonnai DRUGETH-családra vonatkozó iratok. Itt egyebek között előfordulnak ESTERHÁZY Miklósnak homonnai DRUGETH Jánoshoz intézett levelei, WESSELÉNYI Ferenc és DRUGETH György közötti levelezés, THURZÓ György és DRUGETH György levelezése, NÁDASDY Ferencnek DRUGETH Györgyhöz és Jánoshoz intézett levelei, KEMÉNY János fejedelem négy levele DRUGETH Györgyhöz, BARKÓCZY László levelei DRUGETH Jánoshoz, SZÉCHY Mária két levele DRUGETH Györgyhöz, RÁKÓCZI György levelei DRUGETH Györgyhöz, PÁZMÁNY Péter levele DRUGETH Györgyhöz.

A XVIII. századra vonatkozó új szerzemények közül kiemelendő II. FRIGYES porosz királynak három ismeretlen levele GYÖRY Péter magyar származású generálishoz, aki a porosz király számára megszervezte a porosz huszárság egy részét, a «Gelb»-huszárokat. E levelek mintegy kiegészítik a II. FRIGYES porosz királytól dabasi HALÁSZ Zsigmond ezredeshez intézett, ezelőtt tizenegy évvel megszerzett hasonló jelentőségű négy levelet.

Végül nem kevésbé jelentékeny darabokat találunk a XIX. század történetére vonatkozó újabb szerzemények között is. És itt kiemelendők elsősorban azok, melyek a múlt század két legnagyobb magyar államférfiára: SZÉCHENYI Istvánra és KOSSUTH Lajosra vonatkoznak. A SZÉCHENYI Istvánra vonatkozó iratok TÖRÖK János volt orsz. főlevéltárnok hagyatékából származnak, aki SZÉ-

CHENYI Istvánnal igen szoros összeköttetésben állott és annak bizalma és meghatalmazása folytán több munkáját is kiadta. TÖRÖK János hagyatékából már régebben is kerültek darabok intézetünkbe. A most vétel útján megszerzett anyag érdekes és jelentőségteljes kiegészítését képezi azoknak. A szigorúan kéziratári darabok, melyek között volt SZÉCHENYI egyik munkájának kézírata is, SZÉCHENYI sajátkezű javításaival ellátva, áttétetett a kéziratárba. A levéltárban maradt darabok közül kiemelendő SZÉCHENYI Istvánnak két Döblingben írt eredeti levele, melyek közül az egyik TÖRÖK Jánoshoz van intézve és TÖRÖK János által a Pesti Napló 1874. évf. 78. számában az utóirat nélkül ki is van adva. SZÉCHENYI Istvánnak az 1830—40-es évekbeli működésére vonatkozó több irat fordul elő, legnagyobbbrészt másolatban. Gróf APPONYI Györgynek van hat levele: kettő az 1840-es években SZÉCHENYI Istvánhoz intézve, négy darab pedig a kiegyezés utáni politikai működésére vonatkozólag. Érdekes adatokat tartalmaz SZÉCHENYI Istvánnak kapitánykori életéről PRÁMER Boldizsár levele.

KOSSUTH Lajosra, korára és a vele kapcsolatos eseményekre új adatokat tartalmaz az újabb szerzeményeknek az 1848—49-es gyűjteménybe és az emigrációs iratok csoportjába került része. Levéltári osztályunk ezen csoportja az 1925. év első háromnegyedében összesen 394 darabbal gyarapodott. KOSSUTH Lajos néhány levelétől és az 1849. augusztusi harcokra vonatkozó néhány irattól eltekintve jelen alkalommal ezen levéltári csoport egyik alcsoportjának a kiegészítését képező anyagra kívánjuk felhívni a figyelmet, mely anyag az idevonatkozó gyarapodásnak több mint háromnegyedét teszi ki. 1925 augusztus végén vásárlás által megszereztünk egy 330 darabból álló és HELFY Ignác hagyatékából származó gyűjteményt, mely 15 drb kivételével HELFY Ignáchoz intézett leveleket és üres borítékokat tartalmaz. A levélírók szerint részletezve ez az anyag így oszlik meg: 95 drb KOSSUTH Ferenc-féle levél, 58 drb KOSSUTH Lajos Tivadar-féle levél, 24 drb RUTTKAYÉ KOSSUTH Lujza-féle levél, 25 drb. IHÁSZ Dániel-féle levél, 12 drb IRÁNYI Dániel-féle levél, 26 drb TÜRRE István-féle levél, 40 drb SIMONYI Ernő-féle levél és 50 egyéb darab.

Ez az anyag tulajdonképen kiegészítése egy 19 évvel ezelőtt megszerzett rendkívül fontos levéltári gyűjteménynek. 1906 aug. 8-án ugyanis megvettük özv. ROGER HELFY Jenőnél 32.000 koronáért a HELFY Ignác hagyatékából származó és KOSSUTH Lajos termékeny levelezésének jelentékeny részét kitevő azon iratokat, melyek túlnyomó részükben KOSSUTH Lajosnak HELFY Ignáchoz intézett leveleit tartalmazzák, továbbá kisebb számban IRÁNYI Dánielhez, KISS Miklóshoz, KLAPKA Györgyhöz és másokhoz intézett leveleit, valamint KOSSUTH Lajos *Irataim* c. műve 2—5. köteteinek a kéziratát. Mint látható ezen rövid tartalmi részletezésből, az 1906-ban megvásárolt anyag kiváló belső történeti és tudományos értékkel bír; épen ezért az 1848—49-es és emigrációs gyűjtemény nagy csoportjába külön alcsoportként állíttatott be. Ez magyarázza meg a vételárnak az óriási nagyságát is, melynek vásárló ereje ma felér legalább 640 millió koronával és ezen összegért 540 darab iratot vásárolt meg az akkori könyvtárigazgatóság. Ennek a kiváló jelentőségű anyagnak a szoros kiegészítését alkotja a HELFY Ignácnak egy másik rokonától a mostani nyár folyamán vásárolt 330 drb irat. Mint oly kiváló jelentőségű gyűjtemény kiegészítésének, ennek az újabb 330 darabnak meg kell, hogy legyen a maga relativ fontossága. Ha össze kellene hasonlítani ezen egységes gyűjtemény két külön részének történeti és tudományos jelentőségét, amennyiben lehetséges abszolút módon ily összehasonlítások alapján végleges és határozott véleményt mondani, habozás nélkül a gyűjtemény első, régebbi részét illeti meg az elsőbbség. Biztosítja ezen elsőbbséget egyrészt maga a mennyiség nagysága, de biztosítja ugyanily mértékben a darabok ú. n. belső tartalma és tudományos jelentősége is. A gyűjtemény két része között a közös összekötő kapocs és a jelentőség mértékét is meghatározó jelenség az, hogy a XIX. század egyik legnagyobb magyar államférfiának és a magyar nemzet egyik imádott bálványának működésével és élettörténetével állanak kapcsolatban. De míg a gyűjtemény régebbi és nagyobbik részében az erre vonatkozó adatokat a legelső forrásból kapjuk, magától a szereplő történeti alaktól, vagyis amíg a gyűjtemény ezen zömében KOSSUTH Lajos önmaga beszél önmagáról, a

gyűjtemény második részében a Kossuth Lajos működésére, személyére és a vele összefüggésben álló egyéb eseményekre, az ú. n. emigrációra az új adatokat nem magától a vezető és történetet csináló személyiségtől kapjuk meg, hanem a kisebb és alárendeltebb szereplőktől. Vagyis itt Kossuth Lajosról és az emigrációról mások beszélnek, olyanok azonban leginkább, akik ő hozzá legközelebb állottak: nemcsak gondolkozásban és intenciókban, hanem akik a vérség és a családi mély kapcsok révén is legkönnyebben kerültek oly helyzetbe, hogy a nagy férfiúra vonatkozó oly dolgokat is megismerjenek, melyek megismerése másoknak kevésbé lehetséges. Így a közel 300 levélnek egy jelentékeny része Kossuth Lajosra vonatkozva mindenképen hivatott kiegészíteni azt a képet, melyet Kossuth Lajosról saját eredeti leveleiből alkothatunk magunknak. Különösen Kossuth Lujza, Kossuth Ferenc, részben Kossuth Lajos Tivadar és Ihász Dániel leveleiben találunk Kossuth Lajosra vonatkozó igen sok és részletes adatot. Aki Kossuth Lajos életrajzának utolsó 10—15 évét akarja megírni, ezen levelezésben sok és érdekes adatot fog találni. Aki figyelemmel akarja kísérni a turini remetének ezen időszak alatti egész működését, munkaerejét és munkaszeretetét, továbbá súlyos nyomorát, de egyúttal mindennek igazi forrását és magyarázatát is: a szellemi és politikai óriásnak hozzá méltó nem kisebb önérzetét, az ezen levelek alapján igen érdekes és jellemző részletekre és jelenségekre fog bukkanni. Az a férfiú, aki kezében tartotta egy egész ország sorsát, aki megbukott politikai koncepciójával, aki ideáljai esetleges megvalósíthatásáért külföldre volt kénytelen menekülni, aki az emigráció szerény és sanyarú fegyvereivel próbálta országa és népe jobb sorsát előkészíteni, aki minden magasabb politikai céljának összedülését volt kénytelen látni és tapasztalni, aki korszakot csinált, országok és népek sorsait megváltoztatta, aki rendelkezett is az ehhez szükséges lelki és erkölcsi tulajdonságokkal, aki integer jelleménél fogva és mások iránti nagylelkűségből épen öreg korára kényszerült a legteljesebb szegénységbe esni, — mintegy kiváló történeti nagyságához hiven a magas patriarcha-kor minden gyengeségével dacolva és minden testi beteg-

séget leküzdve, megőrizte végig egyrészt legteljesebb szellemi frissességét, másrészt azt a diktatorikus önérzetet, akaratot és energiát is, melynek következtében nemcsak tanácsot és irányítást nem fogadott el senkitől, hanem visszautasított egyúttal mindennemű segítséget és támogatást is, bármennyire szűk anyagi körülmények között volt is kénytelen öreg napjait tölteni. Vagyis ezen levelek alapján megállapíthatjuk azt, hogy oly magas korban, melyben a normális és átlagemberek örülhetnek, ha a leggondosabb ápolás mellett megerőltetés nélkül és teljes tétlenségben élvezhetik a levegő és napsugár éltető erejét, ebben a magas kíméletlen és parancsoló korban Kossuth saját hibáin kívül teljes anyagi dekadenciába került, mely legnagyobb ellensége az emberi szervezetnek és fokozott mértékben az, ha a szervezet elgyengítését az évek súlya és öregsége is provokálja. És ebben a helyzetben Kossuth Lajos nagy egyéniségéhez méltóan küzd a természet ellen is, azt legyőzi és rá tudja erőszakolni akaratát.

Kossuth Lajos ezen időszakbeli szorult anyagi viszonyai nem maradhattak a legszűkebb környezetének titkai. Kossuth Lajos 1849-ben egy garas nélkül hagyta el az országot és a kormányzói széket. A külföldön azonban sok kedvező körülmény között többször is vagyont birt szerezni bámulatos eszével és munkaerejével. Csakhogy rossz befektetésekkel ezt mindannyiszor elvesztette és adósságokba volt kénytelen magát verni. Egy ily természetű csapás volt az 1880-as évek végén Olaszországban beállott bankkrízis, amelyben az olaszországi érdekeltek mind vesztek, ki többet, ki kevesebbet és így járt a Kossuth-familia is: az apa és a fiúk egyformán. Ennek következtében az amúgy is szerény megélhetési igények legteljesebb leszállítása következett be, másrészt pedig nehéz adósságcsinálás, mely lassacskán felment 16.000 forintra és melynek évi kamatfizetése nagyon erősen befolyásolta minden újabb keresetnek a megfelelő beoszthatását és a megélhetési költségvetés egyensúlyát. Tehát állandó anyagi gondok zavarták a patriarcha-kor teljes nyugalmat és teljes anyagi függetlenséget kívánó egész időszakát az utolsó pillanatig, noha Kossuth kemény munkával ugyancsak az utolsó pillanatig biztosí-

tott magának egy bizonyos jövedelmet, mely hivatott volt a szerény életfeltételeket kielégíteni. Erre az aggastyán hazai tisztelői és barátai távrolól és a fájdalom és felháborodás szemüvegén ítélvén meg a helyzetet, túlzott sötét színekben láttak mindent nagy aggodalmukban és közöttük HERMAN OTTÓ oly szánalmat keltő, önérzetsértő, valóságos lelki gyötrelmet okozó és a saját képzelődésének rémét visszatükröztető túlzott közleményt tett erről, melyben a nagy embert, mint «betűbarázdákat szántó, félig megvakult, éhező aggastyánt» tünteti fel, «aki nagy kora dacára dolgozni kénytelen, mert éheznek.» Vagyis ezáltal indirekt KOSSUTH két fiát mint megvetést érdemlő szívtelen gyermeket tüntette fel. Így tehát a külső közvélemény egy része szükségesnek találta azt a szemrehányást is tenni, hogy a nagy hérosz fiai nem érzik teljes mértékben fiúi kötelességeik parancsait, hiszen az ő feladatuk volna az egykori kormányzó teljes nyugalmaról és szükségleteiről gondoskodni. De mindazok, akik akár KOSSUTH Lajos fiaival szemben érezték indokoltnak ily vád felemelését, akár az ország széles rétegeivel szemben, melyek imádták a nagy KOSSUTHOT, de nem gondoskodtak kellő formában is, sőt semmiféle formában: nem fejedelmi udvartartásáról, hanem még a legegyszerűbb módon biztosítható nyugalmaról sem, — egy dologgal nem voltak tisztában. Mindezek nem ismerték a kiváló egyéniség óriási fokú érzékenységét és végtelenül jellemző önérzetét. «Egyik főjellemonása azon rideg önérzet, mely nem ismer családi szeretetet, vagy honfiúi kegyeletet, midőn az ő szükségleteiről van szó; ezen önérzet, továbbá az aggkor, annyira megkövesítette, hogy bármi légyen az, ami ebbe ütközik, fiúi szeretet, baráti rokonszenv, tisztelet, rajongás, nála csak felháborodást idéz elő és lehetlenné teszi azt, hogy az ő sajátságos és önmaga által alkotott, elkerülhetlenné tett helyzetén javulás vagy könnyebbülés eszközöltesen.»

KOSSUTH Ferenc többször is érinti leveleiben ezt a kérdést. Tisztában van azokkal a vádakkal is, melyeket ezen szempontból ellene is emeltek. Kijelenti, hogy a vádak alaptalanok. Ő a maga részéről amit fel tudott ajánlani, felajánlott édes apjának. Annyi

jövedelme mindig volt és lesz, hogy közös háztartásban biztosíthassa az öreg úr nyugalmát. Csakhogy két külön városban élnek és arra már nem telik jövedelméből, hogy két külön háztartást vezethessen. De ha telnék is erre, itt egészen más kérdés a fontos és lényeges. Az öreg úr egyáltalán nem hajlandó a fiaitól semmit a világon elfogadni, de nem hajlandó ajándékot elfogadni senki mástól sem. «Inkább mintsem fiaitól fogadjon el eltartást, amely kenyere megfullasztaná, föbe lövi magát.» Ezzel fenyegetődzött sokszor az ország száműzött nagy fia. Tehát mikor anyagi eszközeinek minden tartalékából kifogy, minthogy bárkitől is kénytelen legyen valamit kérni vagy elfogadni, inkább neki áll és magas kora és betegsége dacára dolgozik reggeltől estig. Ez a munka pedig az *Irataim* megírása és összeállítása. Tehát belemegy abba, hogy szerződést kössön az Athenaeummal a megjelenendő nagy munka kiadására és ezen az úton szerezze meg az élete fenntartásához szükséges legszerényebb anyagi eszközöket. Ez az egyezmény, melynek létrejöttében HELFY is közreműködött, sokat segített KOSSUTH Lajos vagyoni helyzetén. Ugyanezt a célt akarta szolgálni az *Iratok* első kötetéből a magyar kiadással egyidejűleg megjelenő angol kiadás tervezete (1880), valamint későbbben (1890) az *Iratok* tulajdonjogának az Athenaeum által szándékozott és KOSSUTH Lajos részére vitaliciumot biztosító megvétele vagy pedig KOSSUTH Lajos leveleinek összegyűjtése és külön kötetben való kiadásának a terve (1893).

Igy születik meg KOSSUTH Lajos ezen irodalmi és történeti szempontból egyformán fontos munkája. Ezen munka megírására és kiadására vonatkozó adatok pedig elég nagy mértékben fordulnak elő ezen levelezésben. És végtelenül jellemző, hogy az *Iratok* létrejöttének forrását KOSSUTH Lajos azon kijelentésében kifejecesedett álláspontjában kell megkeresni, hogy inkább lenne öngyilkos, minthogy bárkitől bármikor is kénytelen legyen bármineven nevezendő segítséget vagy támogatást elfogadni.

KOSSUTH Lajosnak a nyomor elleni ezen küzdelmében egy második stádiumnak lehet tekinteni könyvtárának eladását. Ez kétségtelenül fontos láncszem ezen gondolatmenetben és okvetlenül

nagy koncessziót jelent a számüzött aggastyán részéről, de ugyancsak az előbbi gondolkodásból fakad és minthogy mások segítségére rászoruljon, most megint önmagát rövidíti meg, önmaga ellen kiméretlen és inkább elvállik attól a szellemi kincstől, amit egy ily nagy férfiú számára a saját könyvtára jelent, mely «a nagy hontalan szellemi világának kertje, gondolatainak bölcsője és tükre, magányának társa» volt. Így tehát belenyugszik abba, hogy «nemcsak könyvtárát, hanem a határtalan nagybecsű emlékeinek egész halmazát is értékesítse azon esetben, ha azt valami város vagy a Nemzeti Múzeum mint autonom testület és nem a kormány elhatározásából venné meg». Tisztán csak könyvtára ellenértékeképen a maga részéről arra az elhatározásra jut, hogy «tizenhatezer forintnál kevesebbet nem fogad el, nem mintha azt állítaná, hogy gyűjteménye ennyit, többet vagy kevesebbet ér, de mivel ezen összeg felel meg azon célnak, amelynek eléréseért könyvtárát eladja», t. i. azon adósság törlesztése, mely miatt az évi járuléka nem biztosíthatja nyugodt megélhetését. Így ezáltal abba a helyzetbe is fog kerülhetni, hogy a remeteségben társának, Kossuth Lujzának visszafizetheti azt a 25.000 frankot, melyet 1888-ban átvett ettől és saját pénzével együtt szerencsétlen befektetésben elvesztett, mert «ennek vissza nem fizetése nyugtalanítja őt félre nem ismeretlen életerejének hanyatlásában s ez kényszerítette elsősorban a könyvtár eladására is».

A könyvtár megvétele iránt érdeklődött Samassa egri érsek is, aki az egri lyceum számára szándékozott azt megvásárolni. A Könyvtár eladása érdekében sokat fáradozott különösen HERMAN Ottó és HELFY Ignác. Utóbbinak az volt az eszméje, hogy 200.000 forintért kellene azt értékesíteni, ami nem sikerült neki és ami «természetesen a családra nézve jó lett volna», ámbar Kossuth Lajos kényelmére és nyugodtságára semmi különb befolyása sem lett volna. Ezt az eszmét, úgylátszik Kossuth Lujza szuggerálta közvetve HELFYnek, amidőn egyik bizalmas levelében azt tanácsolta, hogy a könyvtáreladásra vonatkozó szerződést Kossuth Lajos tudta nélkül úgy kellene megkötni, hogy aki a könyvtárt megveszi, az Kossuth Lajos halála után feljogosítva

legyen egy bizonyos árért megvenni az albumokat, okmányokat és emléktárgyakat is. Ezáltal a család szegénységén is megérdemelt és méltó módon segítenének és KOSSUTH fiai is, kik most hallani sem akarnak ezen emléktárgyak eladásáról, hanem csakis leendő elajándékozásukról akarnak tudni, senki által sem vádoltathatnának, hogy atyjuk emlékeit áruba bocsátják és így nem fognak kegyeletnélküli pénzhajhászoknak bélyegeztetethetni. Legtöbbet fáradozott és buzgólkodott azonban a könyvtár megvásárolhatása körül boldogult igazgatónk, FEJÉRPATÁKY László. A könyvtár megvételejére vonatkozó tárgyalások menetére nézve igen sok és aprólékos jellemző adatot tartalmaz megint KOSSUTH Ferenc levelezése. Ez pedig bennünket igen közelről érdeklő szempont, hiszen KOSSUTH Lajos könyvtára mihozzánk került és ma is könyvtárereklényeinknek egyik legkiválóbb csoportja. Több hosszú levélben találjuk ez adatokat boldogult FEJÉRPATÁKY Lászlónak ezen ügyben folytatott tárgyalásairól, aki külön kormány megbízatással utazott le Olaszországba e célból. E tárgyalásokkal és a könyvtáreladás perfektuálásával áll kapcsolatban KOSSUTH Lajos irományainak, díszokleveleinek, album- és adresszgyűjteményének és egyéb emléktárgyainak a múzeumba való kerülése. KOSSUTH Ferenc és KOSSUTH Lujza levelezése igen érdekes, új, ismeretlen adatokat tárnak fel ily vonatkozásban is. Itt megint csak kiderül KOSSUTH Lajos anyagiatlansága, nagy önzetlensége, valamint az is, mily módon, mértékben és arányban oszlott meg a családtagok között is ezen önzetlenség erénye, továbbá az a nagy gond, melyet az öreg úr nyugalmának, érzékenységének sérelme nélkül való megszerzése okozott a családnak. Érdekes látni, hogy KOSSUTH Lajos halála után menynyire fontosnak és sürgősnek tartotta a család KOSSUTH irományainak eladását és junktimba hozását emléktárgyainak a Múzeumnak való elajándékozásával. «A siettetés oka, először, mivel ütni kell a vasat amíg meleg, másodsor, mivel az akkori kormány jó szándékot mutat és ki tudja milyen szándékkal lesz a jövő kormány stb.»

Mind szigorúan bizalmas természetű levelek azok, melyekben HELFY Ignácnak tudomására hozzák az aggastyán szomorú

helyzetét, valamint azokat a terveket, melyekről az öreg úrnak tudnia nem szabad, de amelyek megvalósítását esetleg végre lehetne hajtani a nagy férfiú önérzetének és érzékenységének megbántása nélkül. Hiszen a családtagok részéről bármily irányú legcsekélyebb befolyásolás lehetősége is a legyőzött, de meg nem tört és tántoríthatatlan akaratú óriásra és meggyőződéseire vagy cselekvéseire ki volt zárva. Ritka, végtelen ritka eset az, ha az öreg úr a családtagok közül legfeljebb KOSSUTH Ferencet hallgatja úgy meg, hogy esetleg minimális mértékben ennek szerény és igénytelen véleményét tekintetbe is vegye. Tehát igen nagy tapintattal, teljes csendben, hallgatásban lehetne esetleg csak az országban egy országos akciót indítani, melynek végső célja egy nemzeti ajándék legyen a turini remete részére. De sem az ezirányban folyó levelekről, sem az egész akcióról az ország jótevőjének semmit sem szabad tudnia, mert ez esetben több mint bizonyos, hogy felháborodással utasítana vissza mindent. Csak midőn az egész országos segítő akciónak befejezése és eredménye megvolna már, volna szabad a kész eredményt KOSSUTH tudomására hozni, de ezt is csak megfelelő formában és tapintatossággal, mert különben mindent visszautasítana. Egy oly nemzeti ajándék tárgyát, mely az országból kiüldözött óriás gondtalan megélhetését élete végéig biztosíthatná, képezhetné az ősi családi birtokok megvásárlása Turócmegyében és ezeknek nemzeti ajándékként való felajánlása, úgy amint a németek is nagy lárma nélkül létesített közadakozással megvették BISMARCKnak családja ősi birtokát és fészket: Schönhausent. De hogy senki a világon ne gyanúsíthassa a családtagokat, hogy saját önző érdekeikben lépnek fel ily tervekkel, kikötendő volna, hogy ezen nemzeti ajándék az öreg úr halála után valami egyéb általános nemzeti célok érdekében legyen kihasználható és így a családtagok annak örökébe nem kerülhetnének. És ezen nemzeti ajándék felajánlása is csak teljesen megfelelő ürüggyel és alkalommal történhetik meg. Ennek nem lehet az a kimondott célja, hogy a nagy nemzeti bálványt az imádói megsajnálják és így akarnak rajta segíteni, hanem csak például ily természetű, magától kínálkozó alkalommal

lehetne megtenni: «Amikor 1889-ben törvény szerint az ország bálványa megszűnik magyar polgár lenni, vagyis amíg a törvény megfosztja a legnagyobb magyart a honpolgári jogtól, addig a magyar honpolgárok azzal bizonyítják be, hogy ő magyar maradt, hogy magyar földet hoznak neki, magyar uradalmat, még pedig családjának egyik százados fészket, ezzel még inkább demonstrálva, hogy magyarok maradtak a Kossuthok». Vagyis ez egy oly szép és oly hazafias alkalom volna, hogy Kossuth Lajos sem utasíthatná vissza e szeretetadományt, hanem meghatva fogadhatná el, ha «kihonosítása elleni tiltakozásból magyar virilis polgárjogot adó magyar birtokot hoznának neki».

Ha ezen tervek titokban maradva az utolsó pillanatig megfelelő tapintatossággal hajtatnának végre, a túlzott önérzet és érzékenység megtestesítője is elfogadhatná a nemzeti ajándékot anélkül, hogy érezhetné önérzete és érzékenysége megsértését. Ezen kérdés is a szóbanforgó levelezésben többször is előfordul és mindenestre nem érdektelen a legelsőrendűbb forrásokból megállapíthatni azt, hogy mi az álláspontja e tárgyban Kossuth Lajosnak, a nagy közvéleménynek, Kossuth Ferencnek és mindazoknak, akik az egész kérdéskomplexumot közelebbről ismerték. Tudjuk, ugyanis, hogy az egész tervből semmi sem lett, noha nemcsak Kossuth Lajos állampolgársága elvesztésének alkalmával, hanem későbbben is más formában és alkalommal is fölmerült. Nem sikerült semmiféle hasonló és Kossuth Ferenc által szüggert javaslat keresztülvitele egyrészt azért, mert Kossuth Lajos «nem úgy érzett, mint más ember, aki előtt nemzeti adomány a világ legnagyobb megtiszteltetése és nem lealázás, oly megtiszteltetés, melyet sem királyok, sem a legnagyobb alakjai a világtörténelemnek előtte sohasem vetettek meg.» De nem sikerülhetett azért sem, mert a nagy magyar imádás a szent aggastyánnal szemben oly ritka alkalmakkal is, amikor bizonyos körülményekkel, kímélettel tényleg végre lehetett volna hajtani egy ily kegyeletes ténylet és kötelességet, inkább csak szalmalángnak tudott bizonyulni, de testet ölteni nem. Midőn például 1890-ben Kossuth Lujza egy hóbortos amerikai barátnéjának nyilvánosságra nem szánt levél-

ben megírta, hogy KOSSUTH Lajosnak fáradtsággal összeírt kis vagyona az óriási bankkrízisben elveszett, ezt a levelet az amerikai lapok kiadták és utánuk a magyar lapok is közölték. És ez a hirlapi közlés «váratlan tüneményt juttatott élénk». Ezen hirlapi közleményre Kunszentmiklósról ROTH Zsigmond főbíró és gróf NÉMETH Nándor aláírásával a következő sürgöny ment KOSSUTH Lujzához: «Egyetértés 316. számában KOSSUTH Lajosra vonatkozólag közlemény jogosult-e vagy nem? Kérnénk választ polgárok értekezletének megbízásából». A beteg KOSSUTH Lujza ágyához kérte bátyját, KOSSUTH Lajost és megmutatva a sürgönyt, megkérdezte, mit feleljen, mire a szent aggastyán azt válaszolá: «Feleld azt, hogy igaz». És ez meg is történt, ami azt jelentette, hogy most már nem kellett úgy, mint eddig, attól tartani, hogy bármily kegyeletes kísérlet KOSSUTH Lajos irányában már a nyilvánosság elé kerülése pillanatában halálra volna ítélve azért, mert az önérzetes óriás merev szíve és lelke már előzetesen is visszautasítana bármily szeretet- és kegyeletnyilvánítást. És dacára annak, hogy ez a helyzet egyelőre bizonyos mérvű szabadabb mozgás lehetőségét nagyobb veszedelem nélkül biztosította mindazok számára, akik Magyarországon egy ily kegyeletes akciót akartak volna megvalósítani, még sem lett az egészből semmi.

Mostani sorainkban sokféle okból nem bocsátkozhatunk bele sem az érintett részletkérdések, sem egyéb részletek minuciózusabb tárgyalásába. Különösebb rendszerezés nélkül kiragadtunk egy pár apróságot KOSSUTH Lajos irataira, könyvtárának és dísz tárgyainak a nemzet tulajdonába juttatására, egy nemzeti ajándék kérdésére vonatkozólag, de nem terjeszkedhetünk ki sem oly részletek fontosságának a boncolgatására, hogy KOSSUTH Lajos sokszor a napi munkáját iratainak összeállításakor úgy kezdte, hogy egy tollvonással megsemmisített vagy tűzbe dobott mindent, amit előző egész nap dolgozott és még egyszer teljesen másképp dolgozta fel ugyanazon tárgyat, mint ahogy 24 órával előbb kontemplálta vagy gondolta; nem terjeszkedhetünk ki arra sem, hogyan történt KOSSUTH iratainak sajtó alá rendezése, hogyan történt az irományok megvétele KOSSUTH Lajos halála után, hogyan

folytak az erre vonatkozó tárgyalások és kik vettek részt bennük; az öregség és aggkor betegségei elleni küzdelmében mily gondos és odaadó ápolásban részesült nemcsak a hozzá legközelebb állók részéről, hanem a teljesen önzetlen BASSO orvos részéről is; ezzel kapcsolatban, midőn szemei annyira elromlanak, hogy iratai megírását sem tudja folytatni, mily nagy anyagi megerőltetésbe került egy titkár (AULICH) felfogadása; mily előkészületek történtek a 90. éves születésnapja megünneplésére és az előzetesen kontemplált programmal szemben hogyan folyt le tényleg ez a turini zárandoklás, mely egybeesett Kossuth Ferenc egyiptomi tartózkodásával és ottani figyelemreméltó mérnöki működésével; visszavonultságában és elszigeteltségében élete végén mily jellemző és egyszerű szórakozást tudott találni egy egyszerű felhuzható zenélő szerkezet «muzsikájában»; saját és nővére anyagi helyzetére mennyire jellemző az, hogy Kossuth Lujza arra volt kénytelen magát elhatározni, hogy egy a selyemhernyók tenyésztésére vonatkozó, olasz nyelven megjelent füzetet magyarra fordítana és kérné HELFY Ignác közreműködését annak Magyarországon való terjesztésére, ha ő is ezt tanácsosnak és célravezetőnek találná stb. stb. stb. — Itt csak egy pár mozaikot adtunk elő sebtében és minden tudományos rendszerezés nélkül azon tétel illusztrálására, hogy Kossuth Lajos élete utolsó 10—15 évére nézve az életrajzíró, de a történész is nagy haszonnal fogja olvashatni HELFY Ignác hagyatékának ezen második részét is.

De ha HELFY Ignáchoz intézett szóbanforgó leveleknek jelentőségét egy harmadik kiváló történeti személy szempontjából igyekeztünk röviden megvilágítani, nem hagyhatjuk szó nélkül azt sem, amit különben rendes körülmények között minden magánlevéllel kapcsolatban talán először lehet és kell kiemelni, vagyis azt, hogy az itt ismertetett levelek előbb hangsúlyozott jelentőségük minden kiemelkedése dacára nem szünhetnek meg elsőrendű jellemző erővel és fontossággal bírni magukra a levélírókra, ezen iratok szerzőire is. És itt eltekintve a felsorolt levélírók közelebbi jellemzésére vonatkozó adatok részletes és külön szerzők szerinti feltüntetésétől, megint csak néhány általánosabb termé-

szetű megjegyzésre szorítkozunk. A levelek egy nagy részében egyebet sem olvashatunk, mint a levelezők széleskörű magánüzleteire, ezeknek bonyadalmaira és mindenféle fázisaira vonatkozó részleteket, ami egyben nagyon híven és jellemzően tükrözteti vissza ezen magyar emigrációnak, mint minden egyéb emigrációnak, minden hányattatását, tarkabarkaságát, érdekességeit és furcsaságait, illetőleg minden nem politikai, hanem tisztán magántermészetű és kenyérkérdéssé váló vonatkozásait. KOSSUTH Lajos Tivadar levelezésének igen nagy része, de KOSSUTH Ferenc leveleinek jelentékeny része is ily kérdéseket ölel fel. De ha ez fontos szempont az egész emigráció megrajzolásának szemszögéből, kétszeresen jellemző és fontos akkor, amidőn ezen rajzot KOSSUTH Ferenc leveleiből állíthatjuk össze, akinek jelentőségét az események mindenképen kiemelték a mindennapi szürkeségből. És itt ezáltal is, de a levelezésnek egy másik része által is a tisztán politikai szempont jelentősége is kiemelkedik és érvényre jut.

KOSSUTH Ferencnek 95 levele az 1860-as évek elejétől az 1890-es évek közepéig (1896) nem maradhatnak számitáson és figyelmen kívül annak a számára, aki az egykori függetlenségi párt elnökének életrajzát fogja megírni. A függetlenségi KOSSUTH-párt politikai működésére szétszórt és rendszertelen adatokat találunk ezen levelezésben KOSSUTH Lajos halála előtti időszakból is, de az azutáni korszakból is egy rövid ideig. A levelezésnek ezirányú politikai jelentősége azonban legnagyobb mértékben azon levelekben nyilvánul meg, melyek részletesen mutatják be KOSSUTH Ferencnek tétovázó, ingadozó, de mégis céltudatos és fokozatos készülődését arra, hogy apja szigorú politikai hitvallásával ellentétben tiszta reális politikát folytatva a KOSSUTH-kultuszt és a kossuthi politikát nem olasz vagy más messzi idegen földről ápolja, táplálja, növessze és vezesse, hanem a törvényes lehetőségek határai között a hazai földön. Ő «a nagy halott vérenek vére, sorsának, reményeinek, csalatkozásainak, elveinek osztályrészese, akaratának és nevének örököse, törhetetlen, bár megfontolt eréllyel fog dolgozni atyja eszméinek békés megvalósításán, híven, férfiasan, becsületesen. Jövendő cselekvésének kellékeiképen

nem rendet bontani, nem törvényt szegni, de törvényt módosítani, fejleszteni, alkotni és jogot érvényesíteni lesz feladata». Mindenképen elsőrendű fontossággal bírnak ezen levelek Kossuth Ferenc politikai ambícióinak megvilágítására és a Kossuth Ferenci függetlenségi párt megalakulásának első csiráira. Kossuth Ferencnek az ezen levelekben e kérdésben HELFFY Ignáccal folytatott tanácskozásai, Magyarországba való indulása előtt az általa vezetendő ellenzéki politikai párt részére adandó program megvitatása stb. stb. egyformán fontos történeti dokumentumokká avatják ezen leveleket Kossuth Ferenc szempontjából és a 48-as függetlenségi párt szempontjából.

De egyben levéltárunk szempontjából is ezen utóbbi levelek különös jelentőséget nyernek. Ezek a levéltárunkba került politikai tartalmú iratok közül ugyyszólván a legelsőek közé tartoznak, melyek ily közeli kor politikai harcaira vonatkoznak és ezzel mintegy megkezdjük levéltárunk részére ezen legújabb kor politikai iratainak a megszerzését és így alapját vetjük meg azon csoportnak, mely hivatott lesz idővel minél teljesebb mértékben összegyűjteni kiváló politikusaink: TISZA Kálmán, BÁNYFY Dezső, SZILÁGYI Dezső, SZÉLL Kálmán, TISZA István, APPONYI Albert, ANDRÁSSY Gyula, JUSTH Gyula, POLONYI Dezső, UGRON Gábor, EÖTVÖS Károly stb. stb. levelezéseit és hivatkozásait.

Íme levéltárunk legújabb gyarapodásából egynéhány elszedett sorban minden rendszer nélkül kiragadott részlet egyszerű bemutatása által is meg lehet győződni az újabb levéltári szerzeményeink érdekességéről és történeti és tudományos jelentőségéről. Szolgáljon ez is bizonyítékul arra, hogy az ily természetű anyagot és levéltárunk többi hasonló, terjedelmes részét érdemes és szükséges megfelelő tudományos feldolgozásban és rendezésben részesíteni, következésképpen szükséges s nélkülözhetetlen a levéltári osztály munkaenergiáját felemelni arra a minimális fokra, amelyen levéltári osztályunk meg tudja felelni nemcsak anyag- és forrásgyűjtési hivatásának, hanem a modern színvonalon álló, tudományos követelmények összeségének is.

DR. SULICA SZILÁRD.